

Psychologie genderu ve školní třídě

Jiří Mudrák

Smetáčková, I. 2016. *Genderové představy a vztahy: sociální a kognitivní aspekty vývoje maskulinity a femininity v průběhu základní školy*. Praha: SLON.

Při pohledu na český sociálněvědní výzkum by se mohlo zdát, že tematika genderu je doménou sociologie. Z řad psychologické komunity často zaznívají spíše konzervativní hlasy, které relevanci této problematiky zlehčují nebo přímo odmítají. V mezinárodním psychologickém kontextu má přitom genderový výzkum dlouhou tradici a například v oblasti motivace, stereotypů či skupinové dynamiky lze nalézt řadu klasických psychologických studií, které v detailu ukazují interakce mezi psychickými a sociálními procesy stojícími za přetrvávajícími nerovnostmi mezi muži a ženami. Je proto potěšující, že kniha *Genderové představy a vztahy* Ireny Smetáčkové přistupuje ke studiu genderu právě z psychologické perspektivy a ukazuje, že psychologie má k tomuto tématu mnohé co nabídnout. Kniha usiluje o vyvážený přístup k problematice genderu ve vzdělávání a zdařile propojuje psychologickou, pedagogickou i sociologickou perspektivu vývoje genderu v kontextu školní třídy.

Je nutno zdůraznit, že se jedná o odbornou monografii, čemuž odpovídá styl knihy, hloubka předkládaných informací i detailnost analýz. Kniha se skládá ze dvou hlavních částí, v nichž autorka nejdříve představuje přehled současných přístupů k genderové socializaci a poté navazuje vlastním výzkumem ve školních třídách. Klíčovými koncepty, se kterými autorka pracuje, jsou genderová schémata, identita a vztahy a jejich utváření v procesu (školní) socializace. V první části knihy tak autorka ukazuje, jak se představy žáků a žákyň o vlastním i opačném genderu stávají součástí jejich identity a jak se promítají do vzájemných vztahů ve školním kolektivu. Ve výzkumné části je tato teoretická perspektiva použita jako základ pro tři propojené výzkumné studie kognitivních schémat a sociálních vztahů souvisejících s vývojem maskulinity a femininity v průběhu základní školy.

První a nejrozsáhlejší z těchto studií představuje analýza genderových schémat žáků a žákyň základní školy na základě jejich kreseb „správné holky“ a „správného kluka“. Autorce se podařilo shromáždit více než 380 těchto kreseb od žáků a žákyň první až deváté třídy, což jí poskytlo dostatek materiálu pro obsahovou analýzu a statistické porovnání základních atributů, prostřednictvím kterých žáci a žákyň konstruují svůj i opačný gender. Studie ukazuje, že genderová schémata „ideálního“ chlapce a „ideální“ dívky se liší v celé řadě aspektů sociokulturní povahy, což dává prostor pro případné intervence směřující ke snižování genderových nerovností ve školní třídě.

Na obsahovou analýzu kreseb postavy navazuje Irena Smetáčková sociometrickým šetřením vztahů v participujících školních třídách. Výzkum kognitivních schémat je tak doplněn studií sociálního prostředí, v němž se tato genderová schémata spoluutvářejí. Také zde přichází autorka s detailním vhladem do toho, jak jsou třídy strukturovány podle genderového hlediska, a nachází celou řadu rozdílů v tom, jak žáci a žákyně hodnotí své spolužáky a spolužákyně z hlediska genderu. V poslední sekci výzkumné části jsou představeny výsledky etnografického pozorování ve školních třídách, které probíhalo během sběru kreseb a sociometrického šetření. V této části autorka prostřednictvím pozorovaných interakcí mezi hochy, dívkami a vyučujícími ukazuje, jakým způsobem mohou být genderová schémata a vztahy utvářeny prostřednictvím každodenních interakcí ve školní třídě, jakým způsobem jsou hoši a dívky disciplinováni při porušení genderových norem a současně za jakých okolností mohou být genderově netypické projevy akceptovány.

Z mého pohledu lze knihu považovat za významný příspěvek k diskusi o genderových nerovnostech ve vzdělávání, který uvádí do českého kontextu některé důležité body mezinárodní debaty týkající se tohoto tématu a zároveň tuto debatu dále rozvíjí prostřednictvím vlastního výzkumu. Mezi atributy knihy, jež by měly být bezpochyby oceněny, je kromě samotného představení psychologické perspektivy v genderovém výzkumu také explicitní snaha o vyváženost, postižení komplexity a nezjednodušování studované problematiky. Autorka popisuje celou řadu rozdílů v tom, jak mohou být gender a genderové vztahy konstruovány v kontextu školní třídy, avšak nesklouzává k nepřiměřené polarizaci nebo schematizaci. Kniha rovněž explicitně popisuje realizaci výzkumných studií, což umožňuje rozumět popisovaným výsledkům v kontextu, ve kterém byly získány.

V některých aspektech lze knihu považovat možná až za příliš komplexní, například snaha o současné zachycení vývojové perspektivy a zahrnutí také toho, jak se genderová schémata a vztahy mění v průběhu školního vývoje od první do deváté třídy, znesnadňují podle mého názoru analýzu podle genderu. Domnívám se, že by bylo vhodnější zaměřit se pouze na děti jednotného věku, neboť takto se čtenář může v množství prezentovaných poznatků snadno ztratit. Velká část výzkumu je také založena na popisu výsledků obsahové analýzy a následném statistickém hodnocení rozdílů mezi hochy a dívkami. Přesvědčivě je tak ilustrováno, v jakých aspektech se hoši a dívky liší, avšak méně je na základě těchto dat možno hodnotit, jakým způsobem se tyto rozdíly utvářejí. To podle mého názoru umožňuje prezentované výsledky rozhovorů a etnografického pozorování ve školní třídě, ty jsou však spíše stručné. Domnívám se, že větší zahrnutí těchto kvalitativních dat by mohlo dát předkládaným analýzám ještě větší hloubku a zároveň knize dodat na čtivosti, neboť popisované situace, ve kterých jsou ve třídách vyjednávány genderové normy, jsou velmi sdělné a zajímavé.

Celkově knihu vnímám jako jednu z prvních vlaštovek představujících v českém psychologickém kontextu gender jako důležitou sociální kategorii, nad kterou je nutno se zamýšlet ve výzkumu i v praxi. Uvedené teoretické i výzkumné poznatky představují rámec hodný následování, a to jak při kvantitativních analýzách genderových rozdílů, tak i v kvalitativních studiích umožňujících porozumění tomu, jak jsou tyto rozdíly utvářeny v průběhu sociálních interakcí. Věřím, že kniha přispěje do vyvážené diskuse o genderových nerovnostech ve vzdělávání, bude mít odraz v pedagogické praxi a inspiruje výzkumníky a výzkumnice k dalšímu prohlubování této tematiky i v českém kontextu. Knihu bych proto chtěl doporučit jak výzkumníkům a výzkumníkům z oblasti psychologie a příbuzných oborů zabývajících se problematikou vzdělávání, tak i studujícím pedagogiky a psychologie nebo vyučujícím působícím ve školské praxi.

Osvobození ze spárů osvobození aneb život bez hormonální antikoncepce jako cesta hodná následování?

Lucie Vondráčková

Nováková, A. a kol. 2017. *Život bez hormonální antikoncepce*. Praha: Nakladatelství Kořeny.

Od vynálezu hormonální antikoncepční pilulky uplynulo více než padesát let. V době jejího uvedení na trh se o ní mluvilo jako o prostředku osvobozujícím ženy od nechtěných těhotenství i nástroji emancipace žen. Postupně ale sílí hlasy odpůrců, kteří přicházejí s tvrzením, že vývoj hormonální antikoncepce byl orientován na mužskou definici sexuální aktivity, odstraněním omezení spojených s užitím bariérových metod se veškerá zodpovědnost za ochranu páru před nežádoucím početím přesunula na stranu ženy. Zároveň to pro zdravé ženy znamená dlouhodobou medikaci s vedlejšími účinky potenciálně ohrožujícími život. Její předepisování lékaři nejen z důvodu antikoncepčního účinku současně posílilo vnímání ženského těla jako nedokonalého, vyžadujícího vnější zásahy. Podle nejnovějších dostupných údajů ÚZIS z roku 2015 užívá v České republice hormonální antikoncepci 43 % žen v plodném období, tedy ve věku 15–45 let. To je jeden z nejvyšších podílů nejen v rámci Evropy, ale i celosvětově. Zatímco v letech 1991–2007 počet uživatelék každoročně narůstal o několik procent, až dosáhl maxima 55 %, v poslední době se tento přírůstek nových uživatelék zastavil a uživatelky naopak přecházejí na jiné metody.